

ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՈՒԵՍՏԳԻՏԱԿԱՆ

ԺՐ. ՅԱՐԻ 1898

Տարեկան 10 ֆր. ունի — 4 յոս. :
 Հեցարևոյ՝ 6 ֆր. ունի — 2 յոս. 50 կ. :
 Մեկ թիւ Կարժե 1 ֆր. — 50 կոպ. :

ԹԻԻ 2, ՓԵՏՐՈՒԱՐ

ԱՐՄԱՐԻՆԻՆԻ

ԳԱՅՄԱԿԱՆ

ԵՂԻՍԱՐԵԹՈՒԳՈՐԱՍՈՅ ՀԱՅՈՑ
 ԵՐԵՎԱՆԻ ԳԵՂԱՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՔՆԵՐՆԵՐ ՈՒ
 ԿԱՐԳԱՅԻՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

(Հարանային)

այն՝ վաստակելու անկարող եւ անատակ ազգայիններուն համար, որոնք օր ծերութեան օրերուն մէջ՝ ինչ ընելիքնին չեն գիտեր: Ուստի եւ ըլլայ այսպիսիներուն համար անկելանոց կամ ապաւեն մը, ուր որ կեանքներուն վերջին օրերն

անդորրութեամբ անցընել եւ հանգիստ ապրիլ կարենան:

Այս ազնուական մտածութեան առաջին շարժառիթը տուին երկու ազնուամիտ եղբարք, Գրիգոր եւ Անտոն Խիբուցեան: Անոնք՝ ազգատաց ապաւեն մը կանգնելու համար՝ տուն մը շինեցին, որպէս զի անոր մէջ անկարողները ձրի կարենան ապրիլ: Բայց վերապահեցին հոն իրենց համար երկու սենեակ՝ որ ի հարկաւորութեան, իրենք անոնց վրայ ազատապէս կարենան տրամադրութիւն ընել: Իսկ անկելանոցին մէկալ սենեակները քաղաքաբաշտութեան կարգադրութեանը տակ ձգեցին, որպէս զի վարչութիւնն ըստ իր կամաքը տեղաւորէ հոն զանոնք, զորոնք ինք յարմարագոյն եւ արժանաւորագոյն կը համարի:

Քաղաքային վարչութիւնն այս հիմնարկութիւնն ընդունեցաւ, իւրացուց եւ իր հեղինակութեամբը զանիկայ ամրացուց:

Ահաւասիկ հիմնարկութեան եւ ամբողջութեան թղթին հայերէն թարգմանութիւնը:

«Նկատելով հասարակութիւնը — եւ Անտոն ու իր եղբայրը Գրիգոր Խիբուցեան — մեր ազգին թէ՛ ներկայ ժամանակ ու թէ՛ ապագային մէջ ունենալու աղքատներուն վիճակը՝ — քրիստոնէական սէրէն շարժած, եւ ըստ օրինակի շրջակայ քաղաքացի մտածեցինք, որ մեր կարողութեան համեմատ, որչափ կարելի է, անոնց ողորմելի վիճակը թեթեւեղենք: Ուստի այս մեր փափաքն իրարու հարողովով, միա-

ցեալ կամօք, գնեցինք մեր քաղքին մէջ Պուգչա անունով մարդէ մը՝ գետին մը: Ասիկայ, Պլատի կոչուած փողոցին անկիւնը կեցած է: Գրացի է ասոր, հիւսիսէն՝ եկեղեցին տանող փողոցը. — մէկալ կողմանէ՝ խաչիկ Նորգայի, շիգիտան երկրորդ: Ծայրը կ'երկնայ մինչեւ պատուելի ժողովրդապետանոցին կողը: Արգ այս երկրին վրայ, մեր վաղեմի կամացը համեմատ — որ էր հիւսանդանոցի հիմնարկութիւն մը կանգնել, — Անտոն եւ Գրիգոր Խոգուցեան իրենց սեպականեան ծախքովը՝ մինչեւ հիման հինգ խուց շինել տուած են խնդէ աղքատաց համար: Բայց քաղձացին, որ այս սենեակներուն մէջէն երկուքը՝ ցմիշտ իրենց եւ իրենց ժառանգներուն արամադրութեանը տակը ձգուի, եւ զանոնք առանց վարձքի անոր տան, որուն որ կ'ուզեն: Բայց ասկէ, քաղձացին որ նաեւ անոնց պահպանութիւնը իրենց կարգադրութեանը տակ ըլլայ: Ուստի այս սենեակները, ինչպէս որ են, առանց փոփոխութեան, իրենց արամադրութեանը տակ կը ձգենք: Իսկ մէկանքը՝ քաղաքաշինութիւնը՝ իւր սեպական կամացն ու արամադրութեանը տակ կը թողու. որպէս զի թէ՛ զատնք եւ — եթէ ասկից ետքը ուրիշներն ալ, անոնց քով խուցեր կանգնել տալ ուզենան — թէ՛ զանոնք քաղաքաշինութիւնը կառավարէ եւ հոգայ:

Ասիկայ՝ ապագային գիտութեանը համար, թէ՛ մնել ու թէ՛ վերջիշեալ երկու աղա եղբայրները, մեզմէ ետքն եկողներուն գիտութեանը համար, մեր քաղքին արձանագրութեանը մէջ գրել փափաքեցանք: Եւ այս մեր որոշման հաստատութիւնը՝ մեր յարգներուն կը թողուք, իբրեւ պարտաւորութիւն:

Եղիսաբեթուպոլիս, 1769, Գեկտ. 9:

Քաղաքաշինութեան ժողովին որոշմամբը:

Այս եղաւ սկիզբ ու շարժումիւ Պամէլերեան մեծ հիմնարկութեան — որուն վրայ ետքէն խօսելու առիթ պիտ'որ ունենանք:

Շատ հոգ կը տանէր քաղաքային վարչութիւնը, որ ընկալ թէ մայր եկեղեցւոյ վրայ կանգնուած ժամացուցին բան մը հանդիպի: Եւ որովհետեւ, ինչպէս կը հասկենանք, ժամագործը ծերացած ըլլալով՝ աշտարակն ելել ու ժամացոյցը լարել չէր կրնար, բնականապէս ասիկայ շատ անգամ կը կենար: Ասոր հետեւութեամբը քաղքին մէջ ամէն բան կարգաւ ու ժամանակին չէր երվար: Ուստի քաղաքային

ժողովքն որոշեց, որ կամ՝ Շիկիշարի եւ կամ՝ Մէտիաշի ժամագործին հետ դաշնք դնէ, որ այնուհետեւ ինք հոգայ քաղքին ժամացոյցը:

Վհա արձանագրութեան խօսքերը:

“Sub confluxu Communitatis 1778, die 26a mensis Februarii էլեզաբէգան: Եւեր հասարակին պաքսութիւնով հետեւի թէ, որոյ հետեւ մեր քաղքին ուրջեարը՝ ծերութեանը համար չի կարնալ քաղքին մէջ ուրջեանը դարձը ունենալու, ուսգից շատ անգամ բըր-նըվելով ուրջեները վաղնալուէյ չէլայ թէյ կըրակի մեծ ըննին վերջինները,¹ անոր համար հասգատեցաւ, թէ զՈւրջարը շիկիշարինը կամ մեաիաշինը Պատուելի Հասարակը վարձէյ, որ կոճկած գծնըրագդին գէնօրին գօրայ պարտականութեանը տեսուել անէյ: Եւ գհախըն պի վիճարե Պատուելի Հասարակը յատուկ գասայէն:”

Քաղաքաշինութիւնը հարկաւոր տեսաւ, 1779ին, որ քաղաքացւոց՝ Լուսգայի մէջ առանձն երկիրներուն վրայց փոփոխութիւններ ընէ. որովհետեւ տէրութիւնը՝ որեւէ տեսակ երկիրներու համար սկսաւ տուրք պահանջել: Ուստի եւ յիշեալ տարւոյն յունուար 25ին հրատարակեց ժողովքին ձեռքը, որ՝ “Թէպէտ 1769ին ընդհանուր ժողովքն որոշուեցաւ, որ Լուսգայի մէջ արժանաւոր անձինքներու, իրենց արդեանքը համեմատ խոտի եւ մնացործնի տեղեր բաժնուին, այն պայմանագրութեամբ, որ յիսուն տարին անցնելէն տեւե քաղքին ետ տրուին, վճարելով նոյն տեղւոյն մէկ ձողաշափ երկիրն համար չորս հունգարական ֆիորին. — բայց որովհետեւ այս տեղերուն համար յառաջագոյն ամենեւին տուրք չէր տրուին, եւ հիմակ վերին իշխանութեանէն նորէն ու նորէն հրաման գալով, որ ամէն երկիր թէ՛ արքունական, թէ՛ առանձնական, տուրք տալու է, անոր համար հարկ է որ վերին հրամանագրին համեմատ տուրք տրուի: Ուստի հասարակութիւնը այս բան խորհրդի նիւթ ընելով՝ պատշաճ կը համարի, որ այն տրուած երկիրները՝ յիսուն տարւան տեղ մշտնջենապէս ծախուած համարուին — միայն թէ յաջորդ պայմաններով: Ամէն մէկ ծերագիւտի, հարիւրոց ժողովքի անգամ եւ կամ քաղաքացի, որ երկիր ունի Լուսգայի մէջ, եւ տարեւ տարի մէկ ձողա-

¹ Ժամագործի, վաղաքերէն բառ է:
² Գրագի:

չափին համար 4 ֆիորին եւ 50 քարանդան վճարած է, մնայ իրեն մշտնջենապէս: Միայն թէ 25 հարիւրչայ, այսինքն մէկ ֆիորին աւելի վճարէ. այն տարբերութեամբ, որ որովհետեւ արդէն 1769ին, երբ այն երկիրները բաժնուեցան, քանի մը երկրատիրոջ շատ գէշ ու ջրոտ երկիր ինկած է: անոր համար, հիմակ այն երկիրներն տեղ, Էսնէի սահմանին վրայ, իրենց ուրիշ նշնչափ երկիր տրուի: Բայց միտ գրուի որ չըլլայ թէ այն երկիրը տրուած ատեն մասնաւոր քաղաքացեաց երկիրներուն դպչի:

Նոր բաժնուելու երկիրներուն նկատմամբ որոշուեցաւ, որ առաջիկայ քարանձ հասարակութիւնն այն տեղերը՝ հաւասար բաժնիներ կտրելով, մէկ մասն առնու քաղաքն ու մնացածն՝ ութը կամ վեց կամ՝ չորս չորս ձողաւափը բաժնելով՝ ըստ արժանւոյն այն քաղաքացեաց տրուի, որոնք մինչեւ հիմայ երկիր ունեցած չեն:

Այս որոշմունքէն ետքը սահմանուեցաւ որ անկից ետքը պաշտօնի մտնող ծերակուտի ինչպէս նաեւ հարիւրոց ժողովքին Աղաչաներուն նոր երկիրները չտրուին: Ամէն մէկն իրեն ունեցած տեղովը շատանայ. եւ իր պաշտօնին զօրութեամբը՝ չունենայ իրաւունք՝ հասարակութիւնէն երկիր խնդրելու: Սակայն անոնց՝ որոնց յառաջուց տրուած չէ, բայց կայ տալու տեղ, արուի՝ ինչպէս հասարակ քաղաքացւոյ. եւ ասով գոհ ըլլան:

Սակայն պաշտօնատեարք ասով գոհ չէին կրնար ըլլալ: Որովհետեւ թէպէտ գատաւորին, քաղաքային պաշտօնատէրներուն եւ ընդհանրական հասարակութեան ծառայողներուն վճարքն՝ ինչպէս շատ հեղ տեսանք, ժամանակ ժամանակ բարւոգուեցաւ քաղաքաբաշխութեան կողմանէ, բայց միշտ աղքատ վիճակի մէջ էին: Պարզապէս քաղքին վճարած եկամուտովն դժուարաւ կրնային ապրիլ: Բաց ասկէ իրենք ամենեւին երկիր չունէին, եթէ ոչ այն երկիրները զորոնք ժառանգութեամբ իրենց ծնողացմէ ստացած էին. ուր ընդհակառակն՝ հասարակ քաղաքացիք ըստ մասին ստակով, ըստ մասին ձրի, եւ ըստ մասին կէս վճարքով — զարձեալ՝ ըստ մասին անմիջապէս եւ ըստ մասին որոշեալ ժամանակի միջոցի մը մէջ վճարուելը երկիրներու տէր էին:

Ուստի պաշտօնատեարք մէջ նոր շարժում մըն է սկսաւ, որ իրենք ալ հասարակ քաղաքացեաց պէս երկիր ընդունին: Իրօք ալ օւղած-

նին յառաջ տարին եւ 1780 Հոկտ. 30ին, ընդհանուր ժողովքին մէջ — ուր ըստ մեծի մասին պաշտօնատեարք կողմակից իւր հրդականները ներկայացած էին — նպատակունէ հասան: Ասան զի հոս որոշուեցաւ ի նպաստ իրենց, որ . . . Ամէն մէկ ծերակուտի անդամի, իրրեւ պաշտօնէն՝ արուի Լուսգայի մէջ, 120 ձողաւափ երկայն ու երեսուն ձողաւափ լայն, այսինքն 3600 քառակուսի ձողաւափ երկիր: Բ. Այն քաղաքացեաց համար, որոնք իրենց երկիրները կտրելով ուրիշներուն ծախած եւ յետոյ անոնց վրայ աներ շինած՝ եւ զանոնք շրջափակած են, որոշուեցաւ որ, ասոնց ալ այնչափ տրուի, որչափ ուրիշ տան տէրերու: Աս տրուած երկիրներուն գինն ըլլայ հինգ հունգարական ֆիորին: Գ. Արդէն երկիր, ագարակ կամ այգի ունեցողները՝ պիտի պահեն այն տեղերն, իրրեւ իրենց սեպհական տեղերն: Դ. Ինչ տեղ, կամ երկիր որ ծախուած է ածրղով, երգմամբ, զատ զատ եւ գաղանի, ան տեղւոյն փոխարէն ուրիշ տեղ տրուի Լուսգայի մէջ:

Բայց այս՝ կէս մը գաղտնի կերպով ու ձեռքի տակէն եղած որոշման դէմ բողոքեց հարիւրոց ժողովն, վասն զի, ըսաւ, այն ժողովքին մէջ քաղաքաբաշխութիւնը մաս չունեցաւ, այնչափ թուով, որչափ որ օրէնքը կը պահանջէր: Ուստի եւ շատ վէճերէ ու կարծեաց տարբերութիւնն իրարու հաղորդելէ ետեւ, հարիւրոց ժողովն իր կամքն ու կարծիքը յայտնեց յաջորդներովս:

1. Թէպէտ արուի, ըսաւ, քաղաքաբաշխութեան անդամներուն եւ հայ նոտարին, երկիր, բայց չէ թէ քսան, այլ միայն տասուերկու քանակն ձողաւափ: 2. Որովհետեւ հարիւրոց ժողովոյն պահերէն ամենեւին եկամուտ մը չունի քաղքին հասարակութիւնէն, հապա միայն ծանրարեւոտութիւն, անոր համար իրեն ալ տրուի տասուերկու ձողաւափ: 3. Երկիրներն, որոնք պիտի տրուին, չէ թէ մշտնջենապէս այլ յիսուն տարուան համար տրուին: 4. Որչափ տեղ որ ունի մէկը քաղքին մէջ, համեմատութեամբ այնչափ երկիր ընդունի Լուսգայի մէջ. ձողաւափը՝ չորս ֆիորինով: Իսկ ուր որ երկիրները նուազ պողաքեր են, հոն երեք ֆիորինով: 5. Բայց քաղքէն դուրս եղած ագարակներն ու այգիները՝ իրրեւ քաղքի մասն չհամարուին: 6. Թէպէտ տեղւոյ մը վրայ երկու կամ երեք եղբարք ալ բնակին, այն տեղը՝ միշտ իրրեւ մէկ պիտի համարուի. ու միակ տեղ մը պիտի տրուի Լուսգայի մէջ:

Բայտնի է որ այս բանն անկէ յառաջ եկած էր, որ պաշտօնատեսարբ իրենց շահը յառաջ տանի կ'ուզէին: Ասիկայ աչքի զարկաւ թէ հարկւոց ժողովոյն անդամներուն եւ թէ երգուեալ քաղաքացեաց: — Աս բանիս ընդհանապէս բոլորովն աչք գոցել չէին կրնար: Բայց որպէս զի ոչ մէկ եւ ոչ մէկալ մասին անհրաւորութիւն կամ վշտացուցում մ'ըլլայ ընդհանուեցաւ 1780ին որոշումը, թայց յաջորդ փոփոխութիւններով ու յաւելումներով:

Դաս. քաղաքաբաշխութեան անձինքներուն եւ քարտուղարութեան պաշտաման տրուին երկիրներն, լուծագ կոչուած տեղը՝ երկու թուամբերուն մէջ. ասոնք իրենց տրուած երկիրները մէջերին հաստատաբար բաժնեն, եւ որչափ տեղ որ ինչպ պաշտօնատերի մը, անով գոհ ըլլայ. որովհետեւ ասկէ դուրս ու աւելի երկիր չի տրուիր քաղաքաբաշխութեան անդամներու: Երկրորդ. չարիւրոց ժողովոյն անդամներուն ալ տրուի տասու երկուքական ձողաչափ տեղ: Ասոնց գինն, ինչպէս վերն ըսուեցաւ, ըլլայ — մէկ ձողաչափ լայն, բայց 120 ձողաչափ երկայն տեղւոյն — Տիեզ հունգարական ֆիրմին իսկ Բրըքլին թըրգուլայ կոչուած տեղւոյն՝ որովհետեւ հոս երկիրներն աւելի տկար ու նուազ պողաբեր են, երեք հունգարական ֆիրմին:

Քաղքին՝ ասանկ քաղաքականութիւնն, եւ իւր պաշտօնատերներուն հետ տասնի կէծի ըլլալուն պատճառն ան էր, որ աղքատութեան մէջ էր այս միջոցիս: Թէպէտ իր վաղեմի պարտքերը համեմատութեամբ նուազած էին, այսուամենայնիս հիմակ ալ, թէ օտարաց ու թէ իր քաղաքացեացը շատ պարտք ունէր: Աս բանն յայտնապէս կը ցուցնէ Սպիտակ մասունին արձանագրութիւնն, որուն 275 էջին մէջ կը գտնենք իր պարտատէրներուն ցանկը եւ պարտքը՝ 46.000 սումայ մաճարի:

Որչափ կ'երեւայ, այս միջոցիս հասարակաց խաղաղութիւնը շատ աղէկ վիճակի մէջ չէր: — Քաղաքաբաշխութիւնը՝ հասարակաց ապահովութեանը նկատմամբ, մեր թուականէն արդէն 30 տարի յառաջ անանկ կարգադրութիւններ գրաւ, որոնք — նկատելով ժամանակն — մեծ յառաջգրգռութեան նշանն եւ քաղաքականութեան յառաջացեալ աստիճան կը ցուցնեն: Այսպէս օրինակի աղաքաւ ի մէջ այլոց կը սահմանուի խորհրդանոցին մէջ, որ վարձէ քաղաքը չորս գիշերապահ, որոնցմէ մէկը միշտ դատաւորին քով գտնուի, երկրորդը՝ վա-

ճառանոցին վրայ հսկէ. իսկ մէկալ երկուքը քաղքին այլեւայլ կողմերը վեր վար պարտին ու հսկողութիւն ընեն, որ անկարգութիւններ չպատահին, Հրամայեց միանգամայն որ պահանորդաց ձեռքն ըլլայ մէկ մէկ վիճելու գործիք, ինչպէս եղջիւր, փող եւ այլն. եւ գիշերն, ամեն ժաման, երբ աշտարակին ժամացոյցը զարնէ, գործիքնին հնչեցնեն: Պահապաններէն մէկն որ քուն ըլլար, երկրորդ օրը՝ տասու երկու գաւազան պիտի ընդունէր:

Ուրիշ տեղ ալ կը գտնենք, թէ վարչութիւնը, քաղքին ապահովութեանը համար աւելի զօրաւոր միջոցներ բանեցնելու հարկ տեսած է: — Որովհետեւ ասդինն անգիշտ շատ մը լուրեր կը պտտէին քաղքին մէջ, որոնք ընտելաց հանգստութիւնը կը վրդովէին, անոր համար որոշուեցաւ, որ տանտեր կամ քաղաքացի մը անէն հեռաւալու աստին, իրեն տեղ՝ անոր մէջ մարդ մը թողու, որ ջըլլայ թէ բան մը պատահի: Որոշուեցաւ նաեւ, որ գիշերները 15 քաղաքացի ձիաւոր գիշերապահութիւն ընելու ելլեն: Ասոնց մէջէն զանիկայ, որուն վրայք քաղքին դատաւորը կը համարի թէ մէկալներուն վրայ հսկողութիւն կրնայ ընել, վերապացու զնէ: Եւ ինչ որ ասիկայ հրամայէ, մէկալ 14 հոգին, ընդ պատժով երեք ֆիրմին տուգանաց՝ իրեն հնազանդելու պարտաւորին: Աս բաւական չէ, ասոնց օգնութիւն տրուեցաւ դեռ 10 հոգի հետեւակ, որոնք քաղքին մէջ պիտի քայլեն: Ասանկով՝ վերոյգրեւալ չորս գիշերապահին հետ, ձիաւոր ու հետեւակ պահանորդաց թիւը եղաւ 29 հոգի: Ասոնց գործքը պիտ'որ սկսէր իրիկուան ժամը իննին: Չիաւորները պիտ'որ ունենային հետեւներն սուր ու արարձանակ եւ կամ թուր ու հրացան:

Բայց որչափ պարագաներէն կրնանք հետեւցնել, այս նոր կարգադրութիւններն ալ քաղքին ներքին խաղաղութիւնը տեղը չբերին: Եւ որովհետեւ խռովութիւնները կը շարունակուէին, եւ «Աստուծոյ ու մարդկան օրինաց դէմ» անկարգութիւնները կը շատայնին, որպէս զի յստակուի քաղաքն այս անկարգութիւններէն՝ հասարակութիւնն աստիճանութեան վերատեսուներ գրաւ, որ այս տեսակ բաներուն դէմ՝ աշուրներն բանեն: Ասոնց իշխանութիւն տրուեցաւ, թէ որ եւ է տեսակ մարդ, ըլլայ անքաղաքացի կամ օտար, վարձակալ կամ աւատաւոր, որ ինչ եւ իցէ կերպով կասկածելի բանի պատճառ ապ, առանց դատաւորին կանխազէտ հրամանին՝ բռնել բանտ զնել ու ըստ

իրենց գործոյն պատժել կարենան: Քաղքին ապահովութեանը վրայ հսկող դրաւ վարչութիւնը զԱշաշայ Թորոս Դեօրեօգեանց եւ զԱշ. Մանուկ Շիմկովընեանց: Ասոնք՝ իրենց օգնութեան կրնային առնուլ ծառայութեան մէջ չեղող քաղաքաբաշխութեան ծառաներն ու պահպանները. եւ ի դիպուածի հարկաւորութեան նաեւ բերդին պահանդիւնները: Աւելի հարկաւոր դէպքերու մէջ նոյն իսկ քաղաքացիք մասնակից պետք էին ըլլալ, կասկածելի մարդիկը բռնելու մէջ: Վտանգաւոր մարդիկը բռնած ատեն վերատեսուչներն ալ պատժոյն տուգանքէն մաս կ'ընդունէին: Սակայն գող բռնած ատեննին, գատաւորին ձեռքը տալու էին զանկիայ: Այս վերջիններու տուգանքէն իրենց մաս չէր իյնար:

Սակայն այս խիտ միջոցներն ալ իրենց բաղձապետած պտուղը յառաջ չբերին: Ամէն տեսակ անկարգութիւններն ու գողութիւններն որ քաղքը կը շատնային քաղքին մէջ: Ու թէ՛ պէտ, որչափ կ'երեւայ, արդարութեան ձեռքն իյնողները խստիւ պատժուեցան: Եւսջ եւ այնպէս չարութիւններն ամենեւին չդադրեցան, այլ ընդ հակառակին աւելցան: Այն ատեն քաղաքաբաշխութիւնը նկատելով, որ այն տեսակ անձինք պատիժները բանի տեղ չգնելով՝ անկարգութիւններն ի փնտա ապագայ սերնդեան, եւս առաւել պիտի յաճախեն, որպէս զի մէյ մը այս բաներուն առջեւ առնուի ու գէշութիւններն նուազին ու դադրին, յաղորդ շատ ազդու եւ գործնական միջոցը գտաւ: Որոշեց թէ, որ մարդն որ — քաղաքացիներն ու աւատական գնչուները դուրս առնելով — ինչեւիցէ տեսակ գողութեան մէջ գտնուի, առաջին անգամ իր չարութեանը համեմատ պատժուի, յետոյ քաղքէն դուրս հանուի: Այն յայտարարութեամբ, որ եթէ մէյ մ'ալ զինք քաղքին մէջ տեսնելու ըլլան, դարձեալ՝ այն առաջին պատիժը պիտի ընդունի, եւ նորէն պիտի աքսորուի: Ու քանի անգամ որ այն բանն ընէ, այնչափ անգամ պատժուի պիտի կրկնուի:

Մտաւաճառներն ունէին իրենց յատուկ օրէնքն ու որոշուած կանոնն, որուն համեմատ, սահմանուած էր թէ ինչ տեսակ մի՞ն էր եւ եւ որչափով պէտք էր տրուել: — Ասանկ օրէնք ունէին նաեւ հացագործները. ու վերին կառավարութիւնը քաղաքաբաշխութեան հրաման խրկած էր, որ քննութիւն ընէ եւ հսկէ այս

բանիս վրայ: Թէպէտ քաղաքաբաշխութիւնն իր կողմանէ երկու վերապաշտ դրաւ՝ այս հրամանին վրայ հսկելու համար, այսու ամենայնիւ որչափ կ'երեւայ՝ տեսանելի հետեւութիւն մը չունեցաւ: Օրէնքներն ու կարգադրութիւնները միայն թղթի վրայ էին: Հացագործք՝ չէ թէ միայն նուազ չափով կը կշռէին հացը, հապա նաեւ ազտիկ ու հում կը շինէին: Երբ քաղաքը տեսաւ որ սարը նկատմամբ զեղծուածները չեն դադրիր, եւ սարը հետեւութեամբ նաեւ վերին կառավարութեան հրամանը ոտքի տակ կ'առնուի, նորէն հրաման հանեց, որ թէ հասարակ հացն ու թէ սպիտակ հացիկները — միով բանին, ամէն ցորենէ եկուած բան՝ վերին կառավարութեան օրինացը տուած չափովն ու համեմատ շինուին: Ասոր վրայ հսկող դրաւ նորէն զգաստիկ Թուսայեան եւ զԱրսիկ Ոսկերիչեան, իրենց լիակատար իշխանութիւն տալով, որ այնպիսին բուն հացն, որոնք որոշեալ չափին համեմատ ու բոտ օրինի չեն շիներ, առանց անխառնութեան ու խնայելու, անմիջապէս գրաւեն:

Գիւնեք թէ ինչպէս հետզհետե՛ ժամանակին եւ պարագաներուն պահանջելով, քաղքին պաշտնատեսաց վարձքը բարձրացաւ: 1791ին, հաւարարութիւնն ու հարկերոց Ժողովը հարկաւոր տեսաւ, որ իւր պաշտնատեսաց վճարքը բարւոյրէ: Ուստի եւ ամէն բանէն յառաջ՝ ընդհանուր քուէով հաստատուեցաւ.

«նախ՝ որ կայսրմէ՛ ամէն մէկ պաշտնատեսերին համար նորոհուած քառանական ֆիւրինն, ամէն թէ ներկայ ու թէ հետեւոր պաշտնատեսերին տրուի:

Երկրորդ. Որոշուեցաւ, որ այնուհետեւ քաղաքային եւ տնտեսական գործառնութեանց վրայսք՝ երեքշաբթի, իսկ իրաւական խնդրանք վրայսք՝ ուրբաթ օրերն ըլլան նիստերը: Ասոնց ներկայ եղող ամէն մէկ քաղաքաբաշխութեան անպա՛մ՝ ամէն անգամուն ընդունի երկ'երկու ֆիւրին: Բայց եթէ ի դիպուածի ոք նիստերը կամ Ժողովքներն աւելնան, այն ատեն անոնց համար զատ վճարք պիտի տրուի:

Երրորդ. Որովհետեւ իրական գատաւորն ամէն մէկ նստի համար չորս չորս ֆիւրին կ'ընդունի, այս վճարքն այն ատեն միայն առնու, երբ վերոյգրեւալ օրերը, Ժողովոյն իրապէս ներկայ ըլլայ: Վասն զի իր հեռաւորութեան առան, այս որոշուած գումարն իր փոխանորդը պիտի ընդունի:

Չորրորդ. Երբ որ ի պակասութեան առաւելայից, հարկ ըլլայ որ հասարակութենէն անձ

մը, անոր տեղը դռնէ, երկու ֆիորինը, միայն իրաւական խնդրող վրայօք եղած խնդիրներու ժամանակն, այսինքն ուրբաթ օրերն ընդունի, եւ չէ՛ թէ երբ խորհուրդը քաղաքային եւ տնտեսական խնդրող վրայ կ'ըլլայ. — վասն զի ասոնց համար օրական եկամուտ չկայ:

Հինգերորդ. եւ որովհետեւ մինչեւ հիմակ պատահած դէպքերէն, պատժներէն ու արձանագրութիւններէն եկած մուտքերը, միայն իրօք ներկայ եղող խորհրդականներուն էր, այսուհետեւ ալ այնպէս ըլլայ դուրս առնելով օրինազանցութեան դէպքերը:

Այս առթիւ սահմանուեցաւ, որ առաջին նոտարն ընդունի չորս հարիւր ֆիորին, զոր մինչեւ հիմակ կ'ընդունէր: Բայց ամէն յառաջ եկած պատահարներէն, ըստ հին սովորութեան առնու բաժին մը: Բաց ասէ՛, իրբեւ բնակութեան տեղ, յիսուն ֆիորին դարձեալ իրենն ըլլայ՝ բնակութեան վերաբերեալ պարտեղին գործածութիւնը: — Փոխանակի նոտարին վարձքն որոշուեցաւ, երկու հարիւր ֆիորին:

Բայց պաշտօնատէրներուն այս վճարը — որովհետեւ ինչպէս կ'իյնայ շատ խղճմտանքով՝ չէին կատարեր ամէն անգամ իրենց գործերը — օրէնքի մը ձեռք կապուեցաւ կամ կանոնադրուեցաւ, երբ երկու տարի ետքն ամէն բանէն յառաջ որոշուեցաւ թէ, թէպէտ իրական դատաւորը 400 ու առաջականները 200ական ֆիորին ընդունին, բայց այնպիսի կերպով մը, որ կայսրմէն շնորհած գումարն ալ հասարակութեան արկղին մէջ առնուի. ուսկից ամէն մէկ առաջակայ, այս յաւելուածովը մէկտեղ՝ ընդունի 200 ֆիորին: Սակայն՝ եթէ օրեւէ առաջական իր պաշտօնէն ութը շարժէն աւելի գուրս մնայ — (այս ութը շարժի ազատութիւնը պիտի վայելին միայն այն խորհրդականներն, որոնք ամէնէն նուազ չորս ամիս նիստերուն մէջ իրապէս մաս ունեցած են.) այն առաջակայն՝ ամէն շարժանքն համար իր վճարէն չորս ֆիորին վար պիտի առնուի. եւ այս գումարը հասարակաց գանձը պիտի դրուի՝ իբրեւ դրամագլուխ, պաշտօնատեսարց վճարքը բարւոքելու համար: Իսկ իրական դատաւորին 400 ֆիորին վարձքն այն տարին միայն ամբողջակէս պիտի՛ որ վճարուի, երբ որ ութը շարժ գուրս մնալէն զատ — (միտ դնելու է, որ այս միջոցիս մէջ, թէպէտ սովորաբար ընդունելի չորս ֆիորին վճարքը պիտի ընդունի, բայց մէկալ չորս ֆիորինը՝ դատաւորին տեղապահին պիտի մնայ) ամբողջ տա-

րին անձնապէս իր պաշտօնը կատարած, վարած է: Վասն զի եթէ որ ութը շարժէն աւելի իր պաշտօնէն գուրս մնայ, այն ատեն իր փոխանորդը պիտի ընդունի՝ ամբողջ շաբաթն ընդունելի ութը ֆիորինը: Բայց այս միջոցին — ինչպէս ինք իրմէն կը հասկըցուի — առելով իրականութեան վարձքն ամբողջակէս ի կայ պիտի մնայ, այսինքն բան մը պիտի չընդունի:

(Հարանգիւնի.)

ՅՈՎՃ. ԱՆՆՈՐ

ՓՈՐՍՅԱՍ ԻՌԱՂԱՆԳՈՒՄԻ ԵՒ ԻՌ ՊՈՏՄԱՌԹԵՆԸ ԽՈՐԴԱՌՈՒՄԸ

(Հարանգիւնի.)

Լճով անցնիմք երկրորդ գլխաւոր տարբերութեանը, որ նկատուում է խոր. եւ փ. մէջ: փ. պատմում է, որ Յուսիկ Ա., փառէն, Հաճակ Ա. եւ Ներսէս Մեծ եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւն ստանալու համար Գամրաց կեսաւրիա քաղաքն գնացին եւ այնտեղի մտորապօղտից ձեռնագրուեցան: Խոր. այն սկզբամիտ մարդկանց նախահայրն է, որոնք այս հանգամանքի մէջ, այսինքն որ Լուսաւորչի յաջորդներէրց մի քանիսը՝ կեսարիայում եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւն ստացան, մի տեսակ նուաստութիւն են նկատում հայրապետական ամբողջ համար: Դուրս համար եւ խոր. վերջիշեալ 4 կաթողիկոսների կեսարիայում ձեռնադրութիւն ստանալը լուութեան է մասնել:

Այսպիսի շարժառիթներով ղեկավարուելով խոր. բնականաբար լուութեան պէտք է մասնէր եւ փ. Ե. զար. իմ գրուի: Այստեղ պատմուում է, որ Պապը Ներսէսին թունաւորելով, ինքնակամ Յուսիկ Արքեանտեսանին կաթողիկոս է նշանակում: «Բայց լուաւ, (շարու նշակում է փ.) եպիսկոպոսական կեսարու»² թէ

1 Սուրբ Արեւստանից հայրապետական ձեռնագրութեան համար կարեւոր որ չհամարեց զեսարիա գնալը, ըստ Աթաթանգիզիսի՝ սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչին էր, որ նորան «ձեռնագրեաց յեպիսկոպոսութիւն փոխանակ իւր»՝ Նշան առաւ. եւ Արթմանեաց՝ որովհետեւ փ., որ ասանց ծածկելու յիշում է միւսների ձեռնագրութիւնը կեսարիայում, Արթմանիս մասին միայն այս է ասում. «Եկաց եւ եղև քահանայապետ յաթողուն հօրն, փոխանակ հօրն իւրոյ եւ եղբօրն իւրոյ երեց օրդին Գրիգոր Արթմանէս»։ Ահա այս հանգամանքն է, որ մեզ ստիպում է միւս կաթողիկոսները կեսարիայում ձեռնագրութեան վերայ նայել իբրեւ նախնական սովորութեան վերայ: Բայց որ դուրսով կեսարիայ մտորապօղտը հնազանդ սկսեց իրեն մի տեսակ իշխանութիւն վերադնէլ Հայոց հայրապետական ամբողջ վերայ, այդ եւս անկասկածելի է փ. պատմութիւնը:

2 Այսինքն Բարսեղ Մեծ (370—379):